FIELD EVALUATION AT LIVONIJOS ST. 3

During an evaluation of Joniškis Old Town in 2006, 11 test pits 2x2 m in size (a total area of 44 m^2) were excavated in the vicinity of the building at Livonijos St. 3 (Fig. 1). The undisturbed cultural layer in them was up to 140 cm thick. The remains of buildings or their foundations were discovered in 3 test pits and paving fragments in pit 4. The various collected finds (ceramics, fragments of iron artefacts, and stove tiles) date to the mid-17th–20th century.

JONIŠKIO SENAMIESTIS

Ernestas VASILIAUSKAS

2006 m. Joniškyje buvo atlikti didesnės ar mažesnės apimties archeologiniai žvalgomieji tyrinėjimai įvairiose miesto vietose: Žemaičių g. 2 (ištirtas 1 m^2 plotas), Upytės g. 11A (ištirtas 12 m^2 plotas), Žemaičių g. 2–4 (ištirtas 1,65 m^2 plotas), Žagarės g. 10A–12 – Darbininkų g. (ištirtas 5 m^2 plotas, žvalgyta 67,5 m^2), Miesto a. 4A (ištirtas 32 m^2 plotas, žvalgytas 80 m^2 plotas), Miesto a. 5 (ištirtas 4 m^2 plotas), Šiaulių senoji g. 4A (ištirtas 6,7 m^2 plotas), Upytės g. 5A – (ištirtas 19,35 m^2). Jų metu buvo iškasta 10 šurfų, 3 trasos, ištirtas bendras 80,7 m^2 plotas, o su žvalgytu (147,5 m^2) – 228,2 m^2.

Suardyti kultūriniai sluoksniai su XVII–XX a. radiniais rasti Upytės g. 11A, Žemaičių g. 2–4, Miesto a. 4A, XIX–XX a. – Žemaičių g. 2, Miesto a. 5, Upytės g. 5A, XVII–XIX a. – Šiaulių senoji g. 4A, XIX a. pabaigos – XX a. – Žagarės g. 10A–12 – Darbininkų g.

Kaip parodė pastarųjų metų tyrinėjimai, miesto ir dvaro XVII–XVIII a. kultūriniai sluoksniai yra suardyti vėlesnių XIX a. pabaigos – XX a. perkasimų. Tai gerai atspindi tyrinėjimai Upytės g. 11A, Žemaičių g. 9–11. Minėti ankstyvi kultūriniai sluoksniai dažniausiai būna nesuardyti apačioje esant kažkokioms akmeninėms konstrukcijoms (grindiniams, pastatų pamatams ir panašiai). O iki šio gylio ankstesni kultūriniai sluoksniai yra perkasti ir maišyti su vėlyva XIX a. pabaigos – XX a. medžiaga. Tai gerai atspindi tyrinėjimai Žemaičių g. 9–11. Nesuardyti XVII–XVIII a. kultūriniai sluoksniai gerai išliko Šiaulių senojoje g. 4A. Kadangi vieta yra labai drėgna (gerai išliko organika), todėl čia ir vėlesniais laikais daryta mažiau perkasimų.

Tyrinėjimai **Upytės g. 11A** suteikė papildomų duomenų apie šios gatvės atkarpos kultūrinius sluoksnius. Nors čia jie smarkiai apardyti XIX–XX a. pirmojoje pusėje, tačiau rasta keletas XVII a. radinių – tradicinės krašto (redukcinės) ir oksidacinės keramikos, koklių fragmentų, gyvūnų kaulų. Tai leidžia manyti, kad užstatymas (nors ir neintensyvus?) šioje gatvėje galėjo būti iki pat Purvės (Prudencijos, Upytės) upelio. 1650 m. komisijos dokumente rašoma, kad už surinktus tiltų nuomos per Upytės upę Upytės ir Šiaulių vieškeliais mokesčius rotušėje turi būti įrengtas laikrodis. Neaišku tik, kiek tuo metu upė ištvindavo potvynių metu. Kaip liudija JIKM saugomos istorinės XX a. 4 dešimtmečio nuotraukos, gana intensyvus apstatymas yra buvęs iki pat upelio, nors sklypus dažnai užliedavo pavasario, rudens potvynių metu ar lietui smarkiau palijus.

Kastos trasos kv. 4,5–7,5 m, 84–90 cm gylyje atsidengė XIX a. pabaigoje sudegusio svirno pusrūsio (?) kampas su apdegusių grūdų sluoksniu. Grūdai kai kur buvo susimaišę su žemėmis, degėsiais, kitur buvo ištisi sluoksniai, rasta apdegusių lininių maišų liekanų (kv. 4,5–6,5 m) (1 pav.), geležinių fabrikinių vinių su prikibusiais grūdais, geležinių plokštelių fragmentų. 1,1–1,2 m gylyje atsidengė iš 25x12x75 ir 25x12x6 cm dydžio raudonų plytų sudėtos grindys (plotis ŠR sienelėje buvo 2,4 m). Tarp minėtų sudegusių grūdų sluoksnio ir grindinio buvo rudų žemių su moliu sluoksnis – susiformavusi asla (?). Šiame sluoksnyje rasta skaidraus langų stiklo duženų, geležinio sieto liekanos (kv. 4,5–5,5 m). Pastato sienos (?) (kv. 4,2–4,7 ir 7,4–7,8 m) buvo mūrytos iš 38x20, 78x24, 26x27, 20x15 cm skersmens skaldytų ir neskaldytų lauko riedulių, akmenys tarpusavyje surišti cemento (?) skiediniu. Šie pamatai ėjo 20–200° kryptimi. Sienų storis buvo apie 36–45 cm, atsidengė 30–48 cm gylyje. Kv. 7,2–7,4 m, 95 cm gylyje, prie pamatų tokio pat dydžio kaip ir grindų (iki 26 cm aukščio) plytos buvo sudėtos vertikaliai viena eile – sudarė lyg laiptus (?). Jų eilė ėjo 20–200° (Š–P) kryptimi.

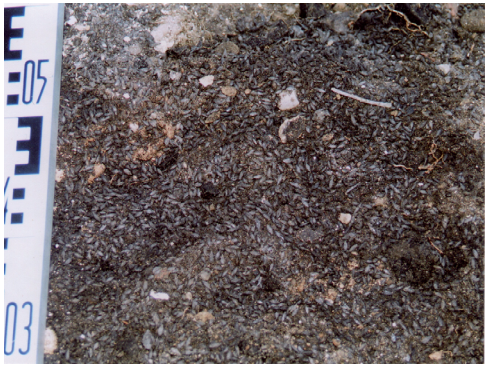

1 pav. Upytės g. 11A. Joniškis. XIX a. antrojoje pusėje sudegusio svirno apdegusių grūdų sluoksniai *in situ*. *E. Vasiliausko nuotr.*
Fig. 1. Upytės St. 11A. Joniškis. Layers of charred grain *in situ* from a granary destroyed by fire in the 2nd half of the 19th century.

Lietuvos geografijos ir geologijos Kvartero tyrimų skyriuje 2007 m. ištyrus nedidelę rastų grūdų dalį (tyrimus atliko dr. D. Kisielienė) nustatyta, kad tai švari ir botaniniu požiūriu „vientisa“ medžiaga – bendroje grūdų masėje vyrauja vien miežiai (*Hordeum L.*). Be jų, pavyko aptikti pavienius sėjamojo rugio (*Secale cereale L.*) genties grūdus, tačiau jų labai mažai – tik keli egzemplioriai. Galima manyti, jog tai atsitiktinai papuolę grūdai. Piktžolių sėklų bendroje tirtoje apimtyje taip pat labai nedaug – akivaizdu, jog grūdai buvo valyti ir galima tvirtinti, jog tai atlikta labai gerai. Pavyko identifikuoti tik pavienes pelėvirkščio (*Fallopia convolvulus L.*) bei vikio (*Vicia faba L.*) sėklas. Abi rūšys yra tipiškos dirbamų laukų pakraščių augalų bendrijų atstovės.

Tyrinėjimai **Žemaičių g. 2–4** suteikė duomenų apie XVI a. pabaigos – XVII a. kultūrinius sluoksnius šioje miesto dalyje. Čia nesuardytas kultūrinis sluoksnis aptiktas 1 m gylyje. Jį sudarė juodos žemės, maišytos su moliu bei degėsiais. Sluoksnyje rasta XVII a. tradicinės krašto (redukcinės) keramikos ir puodyninių koklių duženų (pavyko rekonstruoti pusę koklio (2 pav.)), gyvūnų kaulų. Šurfo 1 P kampe, 1,45 m gylyje, ant įžemio – rudo molio – atsidengė padrikai sudėti 40x25, 30x18, 25x26 cm dydžio akmenys.

Vertingų duomenų suteikė tyrinėjimai **Miesto a. 4A**, „Baltosios“ sinagogos (statyta 1823 m.) aplinkoje. Tyrinėtose vietose buvo išskirti 6 kultūriniai sluoksniai, keliose jų išskirti tarpsluoksniai.

2 pav. Žemaičių g. 2–4. Joniškis. XVII a. puodyninio koklio dalis. *E. Vasiliausko nuotr.*
Fig. 2. Žemaičių St. 2–4. Joniškis. Part of a 17th century 'pot-shaped' oven tile (*Topfkachel*).

Pirmasis ir antrasis sluoksniai susiformavo XX a. antrojoje pusėje. Šiuose sluoksniuose iš įdomesnių vėlyvų radinių minėtini XIX a. geležinio durų vyrio atriestais galais dalis (tikriausiai nuo sinagogos durų), 1942 m. Vokietijos 1 pfeningo, 1963 m. TSRS 1 kapeikos nominalų monetos, plokštinių koklių fragmentai su užrašais vidinėje pusėje „UKMERGĖS/ KOKLIŲ/ F–KAS / TS 119 – 54“, fajanso keramika su užrašais „VOLKHAUS/KÖNIGSBERG/ PR“, „Т.Б.А. М.С. Кузнецов […]/K.P.M. DRE YLINGSB […] 522“.

Trečiasis sluoksnis susiformavo XIX a. antrojoje pusėje (?) – XX a. pirmojoje pusėje. Jį sudarė aplink sinagogą buvę 48–54 cm gylyje atsidengę grindinių likučiai. Grindiniai dėti iš skaldytų ir neskaldytų 10x10, 10x14, 12x14, 12x19, 14x18, 12x17 cm skersmens akmenų. ŠV kampe, prie Š sienos (šurfas 3), bei PV kampe, prie V sienos (šurfas 4) atidengti buvę įėjimai į sinagogą. Plytos (23,5x11,5x7,5 cm dydžio) šurfe 3 dėtos skersai ir išilgai, plokštumomis ir šonais į viršų. Į Š nuo jų buvo akmenų grindinys. Akmenys buvo 25x22, 19x18, 14x9, 15x12, 13x10, 14x12 cm dydžio. Ant grindinio rasta tiksliau nenustatyta varinė moneta (?). Šurfo 4 Š dalyje, 90–113 cm gylyje, atsidengė dvi eilės sudėtų plytų (22x6x12 cm dydžio). Jos dėtos keliais aukštais, iš sienelės išsikišusios 37 cm. Plytos skiediniu nesurištos.

Šurfuose 1 ir 2 rastos stulpaviečių liekanos. 90–94 cm gylyje, šurfo 1 P dalyje, atsidengė stulpavietės 21x32, 22x24, 14x18 cm skersmens akmenys. 76–104 cm gylyje šurfo 2 R dalyje atsidengė kitos stulpavietės 22x32, 28x31, 28x42 cm skersmens akmenys. Sprendžiant pagal stratigrafiją (šurfo 2 profilyje išryškėjo 110 cm skersmens duobės kontūrai, kurios turinį sudarė juodos žemės, maišytos su kalkėmis ir moliu), stulpavietės buvo įkastos į XIX a. sluoksnį. Vadinasi, jos įrengtos vėliau – XIX a. ar net XX a. pirmojoje pusėje statant tvorą (?) aplink sinagogą.

Ketvirtąjį sluoksnį sudarė pilkos žemės su griuvenomis – plytų nuolaužomis. Sluoksnyje rasta fajanso lėkščių šukių su ženklu „Kuznecov“, 1898 m. varinė Rusijos imperijos 2 kapeikų nominalo moneta, geležinis raktas, kaltinių ir fabrikinių vinių bei kt. Pagal radinius sluoksnis datuojamas XIX a. Penktąjį sluoksnį sudarė pilkų žemių sluoksnis, maišytas su kalkėmis. Jis yra iš sinagogos statymo laikotarpio – XIX a. pradžios.

Šeštąjį sudarė XVII–XVIII a. kultūrinis sluoksnis – juodos žemės su degėsiais. Jame surinkta daugiausia radinių: žiesta tradicinė krašto (redukcinė) (kakleliai profiliuoti, atlenkti; vieno puodo pakraštėlis buvo dekoruotas keliomis eilėmis bangelių), oksidacinė glazūruota ir neglazūruota keramika, glazūruotų frontalių ir puodyninių (vieno jų vidus buvo glazūruotas) koklių fragmentai, įtveriamos ylos raginio koto pusė, varinis Jo-

no Kazimiero Vazos 1661 m. Lenkijos šilingas, geležinė plokštelė (statybinė detalė?), bato pasagėlė, langų vyrio dalis, švininis šratas (3 pav.), balto kaolino pypkės kotelio fragmentas (Joniškio senamiestyje rastas pirmą kartą), gyvūnų kaulai.

3 pav. Miesto a. 4A. Joniškis. XVII–XVIII a. geležinio langų vyrio dalis, bato pasagėlė, švininis šratas. *E. Vasiliausko nuotr.*
Fig. 3. Miesto Sq. 4A. Joniškis: 1 – part of a 17th – 18th century iron window hinge, 2 – a shoe heel plate, 3 – a lead ball.

4 pav. Miesto a. 4A, šurfas 2. Joniškis. XVII–XVIII a. pastato pamatai. *E. Vasiliausko nuotr.*
Fig. 4. Miesto Sq. 4A, test pit 2. Joniškis. Foundation of a 17th – 18th century building.

Šiame sluoksnyje šurfuose 1 ir 2 aptikti buvusio didelio XVII–XVIII a. mūrinio pastato pamatai. 90–93 cm gylyje atsidengė griuvenų ruožas, kurį sudarė kalkių skiedinio, plytų fragmentai, žvyras. Ruožas buvo 94 ir 117 cm pločio, virš pamatų iki 20–40 cm storio, nuožulnus – priminė piltuvo formą. Griuvenų sluoksniai susidarė nuardant šio pastato pirmąjį mūrinį aukštą. Po jomis, 134–142 cm gylyje atsidengė minėto pastato pamatai, krauti iš neskaldytų 37x43, 23x36, 12x23, 16x20 cm skersmens lauko riedulių. Tarpai tarp akmenų užpildyti kalkėmis, plytų nuolaužomis su prikibusiomis kalkėmis. Kitose vietose tarpai nebuvo užpildyti. Pamatai buvo 94–96 cm pločio (3 pėdos), ėjo R–PR – V–ŠV (100–280°) kryptimi (4 pav.). Įžemis – rudas molis – pasiektas 128–163 cm gylyje.

Šurfe 3, 1,5–1,55 m gylyje, įžemyje – rudame molyje, išryškėjo 56x85 cm dydžio geltono molio dėmė. Jos pakraščiais ėjo 1 cm pločio juodų žemių ruoželis. Nuimant šį molį rastas *galvijo skeletas*. Jis palaidotas sulenktomis, po pilvu sudėtomis kojomis. Kaklas sulenktas ir galva padėta ant skeleto šono. Kaukolės ilgis nuo dantų iki pakaušio – 44 cm, ragų ilgis – 11,5 cm. Tarp kaulų buvo nedaug žemių, ypač ties apatine kūno dalimi. Galvijo skeletas gulėjo R–V kryptimi. Nustatytas bendras palaidoto galvijo ilgis – 99 cm, plotis ties krūtine – 56 cm. Atlikus tyrimus LVA (G. Piličiauskienė) nustatyta, kad tai patelės

5 pav. Miesto a. 4A, šurfas 3. Joniškis. Palaidotas galvijas *in situ*. *E. Vasiliausko nuotr.*
Fig. 5. Miesto Sq. 4A, test pit 3. Joniškis. Buried cow *in situ.*

skeletas. Jai buvo apie 8 ar daugiau metų. Karvė buvo vidutinio ūgio – 97 cm. Jai greičiausiai nebuvo nulupta oda, kadangi ant kojų kaulų nėra įpjovimų ar įbrėžimų. Užkasta nesustingusi, nes kaklas nenatūraliai pasuktas ant šono, o kojos sulenktos po pilvu (5 pav.). Pagal stratigrafiją galima manyti, kad galvijas buvo palaidotas prieš pradedant ar tik pradėjus formuotis šeštajam kultūriniam sluoksniui. Tad skeletas turėtų būti datuojamas XVI–XVII a. pradžia.

Kur buvo senoji Joniškio miesto rotušė, nėra tikslių istorinių duomenų, jos vieta iki šiol vykusių archeologinių tyrinėjimų metu nebuvo atrasta. Prie „Baltosios“ sinagogos aptikti pamatai yra senosios Joniškio rotušės pamatai. Tam neprieštarautų keletas faktų.

Rašytiniai šaltiniai apie Joniškio rotušę nėra gausūs. 1616 m. Joniškiui suteikta Magdeburgo privilegija. Miestui buvo leista pasistatyti rotušę, joje teisti bei atlikti kitus reikalus. Prie rotušės leista turėti turgaus saiką bei karpyklą, o jų pajamas panaudoti savo reikalams. Yra žinoma, kad 1748 ir 1755 m. rotušė sudegė. 1755 m. sausio 31 d. Grabnyčių sueigos akte rašoma, kad yra ieškomas meistras rotušei statyti. 1756 m. pasirūpinta reikalinga medžiaga, o netrukus konstatuota, kad Joniškio gyventojas, „dailidė arba meistras“ Tomas Dulskis jau antrą kartą po gaisrų atstato rotušę. 1758 m. sausio 30 d. Grabnyčių sueigos akte nurodoma, kad joje buvo krautuvės, kurios būdavo išnuomojamos. 1755 m. dokumente teigiama, kad rotušė buvo „dviejų galų su bokštu“, o šalia jos – 7 krautuvės. Prieš gaisrą (gaisrus?) (1737 m.) ir po jo (jų) atstatytoje rotušėje buvo kalėjimas ir prekybos patalpos, kur buvo parduodami gėrimai, geležis, druska, žuvis, kitos prekės. Atstatytoje rotušėje buvusios krautuvės buvo išnuomojamos (pavyzdžiui, 1760 m. jas nuomojo Lentvaitis). Sena dviaukštė rotušė yra minima 1786 m., tačiau jos vieta tiksliau nenurodyta.

1895 m. Joniškio aprašyme yra išskiria-

6 pav. Šiaulių senoji g. 4A. Joniškis. XVII a. tradicinė krašto keramika. *E. Vasiliausko nuotr.*
Fig. 6. Šiaulių Senoji St. 4A. Joniškis. 17th century traditional local ceramics.

mi 2 seniausi miesto pastatai – 1626 m. statyta katalikų bažnyčia ir iki 1773 m. akmeniniame pastate buvusi miesto rotušė, kurioje pažymėta tuo metu jau buvus žydų sinagoga („…также каменое зданіе, где до 1773 г. помещалась городская дума, а теперь еврейская синагога…“).

Tai, kad tyrinėtoje vietoje galėjo būti rotušė patvirtina aplinkybė, jog čia surinkta mažai radinių. Kadangi rotušė buvo visuomeninė vieta, tad čia buvo laikomasi švaros, todėl ir sluoksnis neturtingas radiniais (panaši padėtis yra pastebėta 1986 m. tyrinėjant Bauskės ir Rygos rotušių liekanas bei jų aplinką). Taip pat, kad tyrinėtoje vietoje galėjo būti rotušė, liudija ir tas faktas, kad rastas pastatas buvo mūrinis (bent pirmasis aukštas). Turint omenyje, kad XVII–XVIII a. visas Joniškis buvo medinis ir tik keli pastatai buvo mūriniai (1626 m. statyta bažnyčia, 1619 m. mūrinė plytinė špitolė, 1740 m. minima mūrinė alinė, 1786 m. statytas 2 galų mūrinis paštas).

Iš rašytinių šaltinių žinoma, kad Joniškio rotušė XVII–XVIII a. buvo medinė (šiuos duomenis papildžius ir archeologiniais duomenimis – kad pirmas aukštas buvo mūrinis), dviejų galų, su bokštu. Neatlikus platesnių archeologinių tyrinėjimų lieka neaiškus pastato dydis ir į kurią pusę jis nueina: ar į Š (sinagogos pusę), ar į P. Ji buvo prie pat tuometinės turgaus aikštės.

Rotušė sunyko, kai Joniškiui buvo atimtos savivaldos teisės 1776 m. ir 1795 m. XVIII a. pabaigoje ar XIX a. pradžioje ji buvo nugriauta (arba rekonstruota?) (statybinės medžiagos parduotos?) ir jos vietoje ar šalia jos 1823 m. pastatyta klasicizmo stiliaus, persipynusio su romantinio bruožais, „Baltoji“ sinagoga. Po to tarp jos ir turgaus aikštės atsirado prekybinės paskirties pastatų eilė. Tokiu būdu aikštė susiaurėjo V kryptimi. Susidarė tipiška sinagogų užstatymo situacija – jos stovėjo prie centrinės miesto aikštės, kvartalo gilumoje ir buvo geriau matomos iš šalutinių gatvelių, nei einant centrine gatve.

Tyrinėjimų metu **Šiaulių senojoje g. 4A** išskirti 2 horizontai (kaip ir atliekant tyrinėjimus 2001 m.). 23–60 cm gylyje atsidengė XVIII a. pabaigos – XIX a. kultūrinis sluoksnis. Jį sudarė šioje vietoje buvusio tvarto supuvusio mėšlo liekanos, juodos žemės su organika. Jame rasta XVII–XIX a. radinių: tradicinės krašto (redukcinės), oksidacinės glazūruotos ir neglazūruotos, fajanso keramikos šukių, odinių batų liekanų, tamsaus stiklo butelių šukių, gyvūnų kaulų.

48–90 cm gylyje atsidengė nesuardytas XVII–XVIII a. kultūrinis sluoksnis, kurį sudarė žemės su degėsiais. Sluoksnyje rasta tradicinės krašto (redukcinės) (vienas pakraštėlis buvo su ąsele, kitas dekoruotas bangele, trečiasis – horizontaliomis linijomis) (6 pav.), oksidacinės glazūruotos (rastas trikojo indo kojelės fragmentas) ir neglazūruotos keramikos šukių, odinių batų liekanų, gyvūnų kaulų, puodyninių koklių šoninės šukės, apdegusio molio tinko fragmentų (?), 1,15–1,3 m gylyje – geležinio langų vyrio (?) fragmentas, nuskelto titnago dalis. Įžemis – šlynas – pasiektas 84–130 cm gylyje.

Kaip ir 2001 m. konstatuota, kad šioje vietoje gerai išliko kultūriniai sluoksniai su organikos liekanomis todėl, kad čia gruntiniai vandenys yra gana aukštai.

Tyrinėjimų metu **Upytės g. 5A** konstatuota, kad šioje vietoje kultūriniai sluoksniai buvo neintensyvūs (ėjo gatvė?), suardyti 1938–1939 m. statant pastatą 5. Tik kv. 19,2–22,6 m 70 cm gylyje atsidengė juodų žemių sluoksnis. Jame rasta keletas XVII a. datuojamų radinių: 1 tradicinės krašto (redukcinės) keramikos šoninė šukė, oksidacinės glazūruotos lėkštės šoninė šukė, puodyninio koklio pakraštėlis. 1,02–1,1 m gylyje atsidengė įžemis – rudas molis.

Visi tyrinėjimų metu surinkti radiniai perduoti saugoti JIKM.

JONIŠKIS OLD TOWN

In 2006 field evaluations of greater or smaller size were conducted in Joniškis at various locations in the city. A disturbed cultural layer with 17th–20th century finds was found at Upytės St. 11A, 19th–20th century cultural layers at Žemaičių St. 2, Miesto Sq. 5, Upytės St. 5A, a 17th century cultural layer at Žemaičių St. 2–4, Miesto Sq. 4A, a 17th–19th century cultural layer at Šiaulių Senoji St. 4A, and a late 19th–20th century cultural layer at Žagarės St. 10A–12 – Darbininkų St.

The remains of a granary destroyed by fire in the 2nd half of the 19th century (Fig. 1) were found at Upytės St. 11A. The 17th–18th century foundations of the old Joniškis town hall (about 96 cm thick, Magdeburg law since 1616) (Fig. 4) and an (8 year old) cow buried under a thin cultural layer with few finds (Fig. 5) were discovered at Miesto Sq. 4A. At all the locations where a 17th–18th cultural layer was discovered, finds characteristic to that period were collected: traditional local (reduction) (Fig. 6) and oxidation glazed and unglazed ceramics, pottery (Fig. 2), and stove tile sherds, iron artefacts (handmade nails, a shoe heel plate, part of a window hinge (Fig. 3), a 1661 shilling of John II Casimir of Poland, half of a horn handle from a tanged awl, a white kaolin pipe stem, animal bones, etc.